

В.О. Васюренко

Теоретичні узагальнення щодо розуміння сутності поняття «зовнішньоекономічна діяльність підприємства»

Розкрито значимість розгляду поняття «зовнішньоекономічна діяльність підприємства». Проведено ґрунтовний аналіз щодо визначення поняття «зовнішньоекономічна діяльність підприємства». Наведено авторське визначення означеного поняття. Для розкриття змісту зовнішньоекономічної діяльності підприємства введено у розгляд визначення матриці-картки з метою уніфікації множини різновидів такої діяльності та відповідного інструментарію її здійснення.

Вступ

Зовнішньоекономічна діяльність є важливим фактором міжнародних економічних відносин, яка сприяє посиленню міжнародної конкурентоспроможності підприємств у їх боротьбі на світових ринках. Тож розширення зовнішньоекономічних зв'язків країни багатовідомо в чому визначається сталим розвитком зовнішньоекономічної діяльності окремих суб'єктів господарювання такої країни, де провідне місце відводиться виробничим підприємствам. Підґрунтям такого окреслення тематики дослідження є те, що саме ці підприємства можна розглядати як рушійну силу оновлення виробництва та нарощування конкурентоспроможності країни, а відтак і визначення можливостей здійснення поступового та безперервного економічного зростання. Таким чином, будь-які питання щодо вдосконалення організації та управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємства постійно перебувають у полі зору науковців та практиків, що у підсумку і визначає актуальність обраного напрямку дослідження.

Аналіз існуючих публікацій та обґрунтування мети дослідження

Якщо в цілому узагальнити публікації з обраного напрямку дослідження, то слід розподілити їх на дві великі групи.

До однієї з таких груп можна віднести ті праці, в яких розглядаються або суцільно практичні питання здійснення зовнішньоекономічної діяльності, або аналізуються статистичні дані щодо її проведення та визначення напрямків її вдосконалення. Зокрема, до таких праць можна віднести праці О. В. Валентієвої [3], Г. В. Дурицької [9], І. Манцурова [14], в яких узагальнено питання комплексної оцінки зовнішньоекономічної діяльності підприємств, особливості її ведення, проведено аналіз статистичних індикаторів збалансованості відповідної діяльності.

До іншої групи означених праць слід віднести суцільно теоретичні дослідження, в яких розглядаються загальні засади організації та управління зовнішньоекономічною діяльністю та питання категорійного визначення окремих термінів та понять. Прикладом таких праць є дослідження В. Ващука [4], Ю. Кубинець [8], С. Каляка [12] та інших науковців.

Звісно, що різні праці дослідників висвітлюють окремі питання

Васюренко Володимир Олександрович, аспірант кафедри міжнародної економіки і менеджменту зовнішньоекономічної діяльності Харківського національного економічного університету.

© В.О. Васюренко, 2008

ЧАСТИНА 2 НАУКОВІ ПОВІДОМЛЕННЯ

зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання, виходячи із необхідності розв'язання певних проблемних питань, які перед ними постають. Тож такі дослідження мають сенс на існування, оскільки загалом розширюють сферу уявлення щодо невирішених проблемних питань, визначають конкретні напрями щодо їх хоча б часткового усунення. Однак поряд із цим варто зауважити, що розгляд будь-якого питання певною мірою визначається теоретичними положеннями. Це пов'язано з тим, що саме теоретичні дослідження є фундаментом проведення більш ґрунтовного аналізу, який дозволяє розкрити сутність досліджуваного, зробити певні уточнення. При цьому відповідна множинність робіт може бути як ознакою багатогранності різноманітних аспектів вирішення поставленого питання, так і проблемності його розв'язання. Водночас розкрити, зрозуміти та подолати таку багатогранність або проблемність дозволяє ланцюговий розклад певної змістовної семіотики окремого поняття із сфери проблематики поставленого питання на ряд окремих понять. Тобто такий розклад можна вважати теоретичним підґрунтям розкриття та визначення поставленого питання. Це повною мірою стосується теоретичного узагальнення організації та управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємства, яке неможливо без остаточного розуміння насамперед поняття «зовнішньоекономічна діяльність підприємства». З цього приводу також доцільно зауважити на міркуванні О.І.Яворського, який у своїх працях зазначав, що зовнішньоекономічна діяльність – один із самих науково і практично досліджуваних об'єктів економіки, практично – оскільки дозволяє приєднатися до світових ринкових процесів, їхніх законів, правил і норм із мінімальними помилками, теоретично – оскільки вимагає усвідомлення тенденцій і закономірностей розвитку світової торгівлі, ролі національних держав у її розвитку [17].

Тож розкриття сутності та змісту поняття «зовнішньоекономічна діяльність підприємства» як теоретичної основи узагальнення відповідної організації та управління визначається автором як **головна мета** даної роботи.

Результати дослідження

Для вирішення поставленого питання насамперед доцільно провести узагальнюючий аналіз щодо визначення поняття «зовнішньоекономічна діяльність підприємства» з погляду його подання різними дослідниками.

Перш за все слід зауважити, що згідно з Законом України «Про зовнішньоекономічну діяльність» під відповідною діяльністю розуміється діяльність суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності, яка побудована на взаємовідносинах між ними, що має місце як на території України, так і за її межами [10]. Однак подане визначення не висвітлює конкретні напрями такої діяльності. Більш того, розкриття зовнішньоекономічної діяльності визначається через поняття «господарська діяльність», під якою розуміється будь-яка діяльність, в тому числі підприємницька, пов'язана з виробництвом і обміном матеріальних та нематеріальних благ, що виступають у формі товару [10]. Втім надалі у Законі «Про зовнішньоекономічну діяльність» надаються окремі види зовнішньоекономічної діяльності, які хоча й розкривають її досить змістовно, але все одно не визначають остаточної її сутності. Такий висновок ґрунтується на тому, що досить ґрунтовно насамперед визначається перелік відповідних різновидів діяльності з погляду юридичних основ їх проведення, більшість з яких все ж таки має спільні сутнісні ознаки економічного характеру. Отже, згідно із законом, до різновидів зовнішньоекономічної діяльності відносять: експорт та імпорт товарів, капіталів та

робочої сили; надання суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності України послуг іноземним суб'єктам господарської діяльності; наукова, науково-технічна, науково-виробнича, виробнича, навчальна та інша кооперація з іноземними суб'єктами господарської діяльності; навчання та підготовка спеціалістів на комерційній основі; міжнародні фінансові операції; кредитні та розрахункові операції між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності; спільна підприємницька діяльність; організація та здійснення діяльності в галузі проведення виставок, аукціонів, торгів, конференцій, симпозіумів, семінарів та інших подібних заходів; діяльність, що побудована на формах зустрічної торгівлі; операції щодо придбання, продажу та обміну валюти на валютних аукціонах, валютних біржах та на міжбанківському валютному ринку тощо [10]. Проте позитивним у визначенні, поданому відповідно до Закону «Про зовнішньоекономічну діяльність», є встановлення підпорядкованості її до господарської діяльності певного суб'єкта господарювання. Тобто визначається загальне місце зовнішньоекономічної діяльності з погляду функціонування певного суб'єкта господарювання.

Приблизно однаковим за визначенням поняття «зовнішньоекономічна діяльність підприємства» згідно із законом «Про зовнішньоекономічну діяльність» знаходимо й у підручнику за редакцією І. В. Багірової, де під зовнішньоекономічною діяльністю (ЗЕД) розуміють діяльність суб'єктів господарської діяльності України (частіше підприємств) та іноземних суб'єктів господарської діяльності (іноземних підприємств), яка базується на взаємовідносинах і здійснюється або на території України, або за її межами [11]. Втім, на відміну від поняття, поданого у Законі «Про зовнішньоекономічну діяльність», І. В. Багірова зазначає, що така діяльність притаманна частіше підприємствам, а не всім суб'єктам господарювання, яким, зокрема, є й держава. До того ж І. В. Багірова підкреслює, що ЗЕД підприємств ототожнюється передусім зі здійсненням експортних та імпорتنих торговельних операцій. Тож робиться спроба відокремити найбільш суттєві різновиди такої діяльності. Однак це не зовсім правильно, оскільки кожне підприємство з погляду своєї загальної діяльності, визначеної мети господарювання може обрати будь-який різновид ведення ЗЕД.

Дещо іншим є визначення поняття «зовнішньоекономічна діяльність підприємства», що міститься у Господарському кодексі України. Зовнішньоекономічною діяльністю суб'єктів господарювання за Кодексом є господарська діяльність, яка в процесі її здійснення потребує перетинання митного кордону України майном та (або) робочою силою [6]. Тобто ключовою ознакою такого подання зовнішньоекономічної діяльності є перетинання митного кордону України майном та (або) робочою силою. Однак у даному випадку поза межами залишається частка фінансових операцій, навчання та підготовка спеціалістів на базі сучасних комп'ютерних технологій тощо. До того ж у загальному визначенні зовнішньоекономічна діяльність знов-таки розкривається через поняття «господарська діяльність», що дещо нівелює сутнісне розуміння напрямків ведення зовнішньоекономічної діяльності.

У сучасному економічному словнику [16] та великому економічному словнику [1] визначення дефініції ЗЕД дається з погляду однієї зі сфер економічної діяльності держави, підприємства, фірми, яка тісно взаємозв'язана із зовнішньою торгівлею, експортом, імпортом, іноземними кредитами та інвестиціями, здійсненням з іншими країнами спільних проектів. Тобто, як бачимо, у такому визначенні вже містяться конкретні напрямки здійснення означеної діяльності. Однак, незважаючи на це, відповідне розкриття поняття ЗЕД є неповним, оскільки загалом для здійснення зовнішньоекономічної діяльності також необхідно отримати ліцензії, виконувати

ЧАСТИНА 2 НАУКОВІ ПОВІДОМЛЕННЯ

валютні операції, проходити митні процедури, сплачувати податки тощо. Тобто вступати у відносини з державними органами управління та контролю за здійсненням зовнішньоекономічної діяльності. Отже, загалом у поданих визначеннях, на нашу думку, насамперед не охоплюються внутрішньодержавні відносини щодо здійснення ЗЕД.

Приблизним за своєю сутністю є визначення ЗЕД В. М. Бурмістровим та К. В. Холодовим, які підкреслюють, що ЗЕД - це область діяльності, яка полягає у виробництві товарів та послуг, що призначені для реалізації у сфері міжнародного обміну завдяки проведенню експортних та імпорتنих операцій, а також у різних формах міжнародного обміну капіталом, трудовими ресурсами та об'єктами інтелектуальної власності [2, с.335].

Більш повне визначення поняття ЗЕД підприємства можна знайти у навчальному посібнику Г. М. Дроздової, де ЗЕД розглядається як сукупність виробничо-господарських, організаційно-економічних і оперативно-комерційних функцій підприємства, пов'язаних з його виходом на зовнішній ринок та участю в зовнішньоекономічних операціях [7]. Недоліком такого визначення є лише надмірне узагальнення різновидів ведення ЗЕД та відсутність мети здійснення такої діяльності.

Поряд із цим В. В. Покровська розглядає ЗЕД як сукупність виробничо-господарських, організаційно-економічних та оперативно-комерційних функцій експортно-орієнтованих підприємств з урахуванням обраної економічної стратегії, форм та методів роботи на ринку іноземного партнера [15, с. 19]. Суттєвим недоліком такого визначення, на наш погляд, є передусім підкреслення експортно-орієнтованих підприємств, що унеможливує віднесення такого подання до інших підприємств, а відтак є неправильним. До того ж мотивами розвитку ЗЕД на рівні підприємства можуть бути:

- розширення ринку збуту продукції з метою максимізації прибутку та розвитку виробництва;
- закупка сировини, комплектуючих виробів, нових технологій і обладнання;
- залучення інжинірингових послуг, інвестицій для модернізації та розширення виробництва, зміцнення конкурентних позицій на внутрішньому та зовнішньому ринках;
- участь у міжнародному розподілі праці, спеціалізації і кооперуванні виробництва з метою успішного розвитку своєї економіки.

Іншу складову здійснення ЗЕД підкреслює у своєму визначенні А. В. Ковалевська. Так, вона узагальнює економічну сутність зовнішньоекономічної діяльності підприємства як особливої галузі теоретичних та практичних знань, пов'язаних з організацією та технікою проведення міжнародних комерційних операцій у процесі міжнародного обміну матеріальними цінностями та послугами, яка виникає лише за умов включення іннаціонального контрагента до багатоетапного циклу процесу виробництва [13]. Однак дещо дискусійним, на нашу думку, є визначення лише умов включення іннаціонального контрагента до багатоетапного циклу процесу виробництва, оскільки в даному випадку поза межами такого визначення залишається, наприклад, ЗЕД багатьох металургійних підприємств.

Разом з цим у визначенні В. Ю. Горчакова знаходимо розкриття сутності ЗЕД з погляду корпоративного управління великої компанії. Згідно з таким поданням ЗЕД великої компанії повинна розглядатися як система, що складається з чотирьох підсистем («Введення продукції на міжнародний ринок», «Збільшення збуту нової продукції», «Збереження конкурентної переваги», «Зниження обсягу продажів»), які

виділено згідно з етапами життєвого циклу виробів. Обумовлено це тим, що великі компанії в умовах конкуренції на зовнішньому ринку, як правило, ведуть бізнес за декількома профільними виробами, які знаходяться на різних етапах життєвого циклу. У зв'язку з цим ЗЕД великої компанії є диференційованою згідно з етапами життєвого циклу виробів [5]. Тож ґрунтовність відповідного подання змісту ЗЕД є підтвердженою згідно з умовами функціонування певного суб'єкта господарювання. Однак, як було зазначено вище, зовнішньоекономічна діяльність не обмежується лише зовнішньоекономічними відносинами. Для реалізації ЗЕД також потрібне здійснення організаційно-економічних функцій, що і є відсутнім у поданому В. Ю. Горчаковим визначенні. Водночас з цим, позитивним як у визначенні В. Ю. Горчакова, так у визначенні А. В. Ковалевської є узагальнення ЗЕД відповідно до процесу виробництва, що може розкривати окремі напрямки ведення відповідної діяльності.

Отже, з погляду наведеного вище, слід відмітити, що сучасне визначення поняття ЗЕД підприємства охоплює досить широке коло об'єктів і може бути загалом охарактеризована і розбита на розділи (сегменти) з використанням ряду критеріїв і аналітичних ознак. У підсумку це зумовлює також необхідність більш докладно розглянути види ЗЕД, інструменти та методи здійснення даного виду діяльності. При цьому головним є не стільки розгляд окремого із зазначених напрямків, скільки аналіз їх взаємодії щодо вдосконалення та розвитку ЗЕД підприємства. Доцільністю такого узагальнення може бути збільшення кількості суб'єктів ЗЕД, поява нових форм і методів її реалізації, а також ускладнення та динамічність проведення зовнішньоекономічних операцій.

Загалом згідно з поданим, ЗЕД підприємства включає такі різновиди діяльності: проведення організаційно-економічних операцій щодо врегулювання внутрішньодержавних відносин, зовнішня торгівля, міжнародне виробниче кооперування, міжнародне науково-технічне співробітництво, міжнародне інвестиційне співробітництво, валютно-фінансові і кредитні операції. При цьому кожний із різновидів ЗЕД здійснюється у відповідних формах. Так, формами зовнішньої торгівлі є експорт, імпорт, реекспорт, реімпорт. Формами виробничої кооперації – спільне виробництво на основі спеціалізації, спільні підприємства тощо [7, 10, 11]. Різновиди ЗЕД також можна узагальнити відповідно до профілю здійснення такої діяльності, за характером проведення зовнішньоторговельних операцій, належності капіталу, розподілу доходу у спільних підприємствах [2, 15].

Разом з цим невід'ємною частиною здійснення ЗЕД підприємства є різні економічні важелі – інструменти та методи управління, які допомагають змінювати стан об'єкта, здійснювати регулювання для досягнення певних економічних результатів. У цілому такі важелі управління ЗЕД також класифікують за різними напрямками. Так, із розподілом методів зовнішньоекономічного регулювання на економічні та адміністративні, різниця між якими полягає в засобі впливу на відповідну діяльність через ринкові відносини чи адміністративні заходи, існує також інша класифікація – тарифні й нетарифні методи [2, 7, 11, 15]. У свою чергу, наприклад, нетарифні методи також можна розподілити за окремими напрямками впливу: грошово-кредитні, фінансові, валютні, податкові, інфраструктурні, інформаційні, маркетингові тощо.

Водночас поділ відповідного інструментарію щодо впливу на здійснення ЗЕД підприємства можна подати з урахування множини діючих факторів внутрішнього та зовнішнього середовища. Втім загалом доцільно визначити наявність певної множини різновидів ЗЕД та інструментарію впливу на кожний з таких різновидів, де також

ЧАСТИНА 2 НАУКОВІ ПОВІДОМЛЕННЯ

доцільно виділити окремо групу загального та специфічного інструментарію (окремих методів та інструментів впливу). Тож цілком правомірним постає питання щодо можливості визначення ЗЕД окремого підприємства на підставі певної процедури уніфікації такої множини її різновидів та відповідного інструментарію її здійснення.

Як основа такої процедури уніфікації ЗЕД підприємства варто застосувати так звану матрицю–карту основних різновидів ЗЕД та відповідного інструментарію її здійснення. Матрицю–карту можливо визначити за допомогою узагальнення по стовпцях основних різновидів ЗЕД певного підприємства, а по рядках відповідного інструментарію щодо здійснення такого різновиду ЗЕД. Тоді на перехресті окремих рядків та стовпців доцільно подати етапність та складність проведення ЗЕД підприємства загалом. Тож така матриця–карта є не лише узагальненням відповідної діяльності підприємства, а й карткою можливості проведення обраних напрямків ЗЕД на певному підприємстві, яка визначає окремі проблемні питання ведення обраних напрямків. До того ж загалом така матриця–карта може бути застосована й для аналізу ведення ЗЕД з погляду різних підприємств.

Втім, перш ніж надати авторське визначення поняття «зовнішньоекономічна діяльність підприємства» слід також визначити місце такого поняття серед інших стосовно категорійного апарату, який розглядається. Насамперед це стосується поняття «зовнішньоекономічні зв'язки», яке найбільш ототожнюється з поняттям «зовнішньоекономічна діяльність підприємства». Проте варто зазначити, що це різні поняття, які є підпорядкованими між собою. Тобто зовнішньоекономічні зв'язки здійснюються на державному рівні, а зовнішньоекономічна діяльність – на рівні окремих підприємств, але у межах певних зовнішньоекономічних зв'язків.

У підсумку, на думку автора, поняття «зовнішньоекономічна діяльність підприємства» варто подати у такий спосіб: зовнішньоекономічна діяльність підприємства - це частина його загальної діяльності, яка визначається як сукупність виробничо-господарських, організаційно-економічних і оперативно-комерційних функцій підприємства відповідно до зовнішньоекономічних зв'язків держави, пов'язаних з виходом підприємства на зовнішній ринок та участю в зовнішньоекономічних операціях, напрямки, форми та методи якої узагальнюються відповідно до процесу виробництва згідно із цілями та задачами підприємства щодо його функціонування та розвитку.

Тож новизна поданого уточнення полягає:

по-перше, у чіткому підпорядкуванні зовнішньоекономічної діяльності щодо загальної діяльності підприємства та зовнішньоекономічних зв'язків держави;

по-друге, в узагальненні можливих різновидів такої діяльності та множини інструментарію щодо її проведення відповідно до процесу виробництва;

по-третє, у підкресленні мети здійснення такої діяльності згідно із цілями та задачами підприємства щодо його функціонування та розвитку.

Висновки

Таким чином, проведене дослідження дозволило розкрити сутність та зміст поняття «зовнішньоекономічна діяльність підприємства», яке знайшло відображення у авторському його визначенні. Поряд із цим також узагальнено базові положення щодо розкриття змісту ЗЕД підприємства на основі введення у розгляд відповідної матриці–картки. Тож як подальший напрямок дослідження слід визначити проведення порівняльного аналізу ведення ЗЕД підприємств на основі відповідної матриці–картки.

ЧАСТИНА 2 НАУКОВІ ПОВІДОМЛЕННЯ

1. *Большой экономический словарь* / Под ред. А.Н. Азрилияна. - 2-е изд. доп. и перераб. - М.: Институт новой экономики, 1997. - 864 с.
2. *Бурмистров В.Н., Холопов К.В.* Внешняя торговля Российской Федерации. - М.: Юристъ, 2001. - 384 с.
3. *Валентієва О.В.* Особливості зовнішньоекономічної діяльності підприємств машинобудівної галузі // *Регіональні перспективи*. - 2002. - № 1. - С. 25-27.
4. *Вацук В.* Методологія формування конкурентоспроможності зовнішньоекономічної діяльності на зовнішньому та внутрішньому ринках // *Проблеми науки*. - 2004. - № 5. - С. 25-30.
5. *Горчаков В.Ю.* Формування організаційно-економічного механізму управління зовнішньоекономічною діяльністю великої компанії: Автореф. дис. на здоб. наук. ступ. к.е.н. - Донецьк: Інститут економіки промисловості НАНУ, 2005. - 22 с.
6. *Господарський кодекс України*. - Режим доступу: www.zakon.rada.gov.ua.
7. *Дроздова Г.М.* Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності підприємства: Навч. посібник для студ. Вузів. - К.: Центр навч. літ., 2004. - 247 с.
8. *Дубинець Ю.* Теоретичні аспекти ризику зовнішньоекономічної діяльності підприємства // *Вісник Тернопільської академії народного господарства*. - 2005. - № 2. - С. 245-251.
9. *Дурицька Г.В.* Проблеми комплексної оцінки зовнішньоекономічної діяльності підприємств // *Регіональна економіка*. - 2007. - № 4. - С. 209-217.
10. *Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність»*. - Режим доступу: www.zakon.rada.gov.ua.
11. *Зовнішньоекономічна діяльність підприємств: Підручник* // *І.В. Багрова, Н.І. Редіна, В.Є. Власюк, О.О. Гетьман / За ред. д-ра екон. наук, проф. І.В. Багрової*. - К.: Центр навч. літ., 2004. - 580 с.
12. *Каляка С.* Методичні аспекти визначення рівня стійкості підприємства - суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності // *Економіка розвитку*. - 2007. - №32. - С. 76-81.
13. *Ковалевська А.В.* Конкурентна стратегія зовнішньоекономічної діяльності промислових підприємств України в умовах перехідної економіки інверсного типу: Автореф. дис. на здоб. наук. ступ. к.е.н. - Харків: ХНТУРЕ, 2002. - 19 с.
14. *Манцуров І.* Статистичні індикатори збалансованості зовнішньоекономічної діяльності // *Вісник Академії митної служби України*. - 2005. - № 3. - С. 12-19.
15. *Покровская В.В.* Организация и регулирование внешнеэкономической деятельности: Учебник. - М.: Юристъ, 2000. - 456 с.
16. *Райзберг Б.А., Лозовский Л.М., Стародубцева Е.Б.* Современный экономический словарь. - М.: ИНФРА-М, 1996. - 496 с.
17. *Яворський А.І.* Державне управління зовнішньоекономічною діяльністю як фактор підвищення ефективності національного виробництва: Автореф. дис. на здоб. наук. ступ. к.е.н. - Донецьк: Донецька державна академія управління, 2002. - 15 с.

Отримано 23.04.2008 р.

В.А. Васюренко

Теоретические обобщения понимания сущности

понятия «внешнеэкономическая деятельность предприятия»

Раскрыта значимость рассмотрения понятия «внешнеэкономическая деятельность предприятия». Проведен анализ существующих определений понятия «внешнеэкономическая деятельность предприятия». Дано авторское определение данного понятия. С целью раскрытия содержания внешнеэкономической деятельности предприятия введено в рассмотрение понятие матрицы-карты, используемое для унификации разновидностей такой деятельности и соответствующего инструментария по ее регулированию.